

**ЕКОЛОГО-ОРІЄНТОВАНИЙ ПІДХІД
У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ**

ДРАЧУК О.В., аспірант

Національний університет біоресурсів і природокористування України

E-mail: odrachuk@nubip.edu.ua

СОПІВНИК І.В., доктор педагогічних наук, доцент,
професор кафедри соціальної роботи та реабілітації,

Національний університет біоресурсів і природокористування України

E-mail: sopivnyk_i@nubip.edu.ua

ORCID 0000-0003-1187-6211

Анотація. У статті обґрунтовано необхідність реалізації еколого-орієнтованого підходу в процесі професійної підготовки майбутніх соціальних працівників. Розкрито загрози, які можуть порушувати соціальну стабільність, зокрема: демографічна ситуація в світі; екологічна криза; загрози продовольчій безпеці; зменшення запасів прісної води; втрата здоров'я; зростання безробіття та зміна зайнятості населення. Здійснено аналіз Доповіді Міжнародної Організації Праці «Світова зайнятість та соціальні перспективи 2018: «Озеленення робочими місцями». Виокремлено компетентності, якими повинен володіти сучасний соціальний працівник для реалізації професійної зеленої соціальної роботи.

Ключові слова: професійна підготовка соціальних працівників, соціальний захист населення, еколого-орієнтований підхід, екологічна соціальна робота, зелена соціальна робота.

Актуальність. Одним із нових, провідних напрямів у сучасній світовій соціальній роботі є зелена соціальна робота (green social work) або екосоціальна робота. Поява даного напрямку соціальної роботи пов'язана у першу чергу із екологічними викликами та майбутніми загрозами, які тягнуть за собою складні життєві обставини для мільйонів людей в усьому світі. Так, наприклад посухи, повені, паводки, хімічне та радіаційне забруднення окремих територій призводять до соціальних проблем, які змушують людей покидати власні домівки і переселятися у більш екологічно сприятливі регіони. Сьогодні, як ніколи, став очевидним синергетичний зв'язок між економікою, екологією та соціальною політикою. Зростання народонаселення на Землі, підвищення соціальних стан-

дартів життя людей обумовлюють необхідність все більшого використання природних ресурсів, у тому числі вичерпних. Крім цього, зростання промислового виробництва обумовлює збільшення викидів в атмосферу, ґрунт та воду, що в свою чергу завдає непоправимої шкоди навколишньому середовищу. Для світового сільського господарства існують значні ризики від руйнування озонового шару, підвищення середньодобової температури, ерозії ґрунтів, нестачі прісної води, зникнення або зменшення кількості комах, необхідних для запилення рослин тощо. Ці фактори уже в найближчому майбутньому можуть мати суттєвий вплив на продовольчу безпеку країн і окремих регіонів. Уже сьогодні близько 800 млн людей у світі потерпають від голоду. Це люди, які в першу

чергу потребують гуманітарної соціальної допомоги та підтримки. Окрім цього, непоправимої шкоди навколишньому середовищу завдають військові випробування та промислові аварії, які трапляються систематично. Так, наприклад, тільки за останні 70 років людство пережило ряд промислових радіаційних аварій із радіоактивним забрудненням значних територій, зокрема Киштимська аварія (1957 р., Південний Урал); аварія в Віндскейлі (1957 р., Північна Англія); аварія на АЕС в Айдахо-Фолсі (1961 р., США); руйнування трьох плутонієвих ядерних бомб (1966 р., с. Паломарес, Іспанія); аварія на АЕС «Тримайл-Айленд» у Гарисберзі (1979 р., США); Чорнобильська аварія (1986 р., Україна); аварія на АЕС Фукусіми (2011 р., Японія) та ін. Одна тільки Чорнобильська аварія має жахливі соціальні наслідки для України. Так, за даними Укрінформ одразу після аварії загинула 31 людина, 600 тис. ліквідаторів отримали високі дози радіації, із 30 – кілометрової зони евакуйовано більше 100 тисяч її мешканців, забруднено значні території, у тому числі річки, ґрунти, ліси. У жителів забруднених районів та ліквідаторів виявили схильність до зниження імунітету, катаракти, онкології (рак щитовидної залози, лейкемія), серцево-судинних захворювань, вроджених патологій у дітей. Було встановлено, що «опромінення невеликими дозами радіації може викликати тривожність та агресивність і впливає на психіку людей та, особливо, дітей» [1]. Таким чином, наслідком експериментального відключення реактора на 20 секунд стали руйнування навколишнього середовища, а головне численні людські жертви. В Україні з'явилася велика група людей, які потребували і дотепер потребують соціального захисту та гарантій – це люди, які постраждали внаслідок Чорнобиль-

ської аварії. Проте, незважаючи на таку масштабну аварію та інші екологічні аварії і лиха в Україні недостатньо приділяється уваги розробці напряму екологічної соціальної роботи.

Аналіз останніх джерел та публікацій. Проблема екологізації соціальної роботи висвітлена в основному у працях сучасних зарубіжних дослідників, зокрема A. Abubakar, S. Agustine, H. Babacan, C. Beckett, F. Besthorn, J. Boddy, H. Boetto, W. Bowles, J. Coats, F. Crawford, P. Dawn, L. Dominelli, L. Earle, P. Findley, C. Germain, S. Giordano, D. Goldblatt, M. Gray, C. Harris, R. Hayward, M. Heinsch, C. James, P. Jones, S. Kemp, A. Krings, E. Lucas-Darby, Y. Luxford, T. Matyók, J. McKinnon, S. Miller, A. Nesmith, J. Peeters, K. Pottick, M. Reisch, C. Schmitz, T. Shaw, L. Sloan, N. Smyth, L. Soine, S. Teixeira.

В Україні питання зеленої соціальної роботи висвітлює у своїх працях вітчизняна дослідниця Т. Семигіна.

Мета статті полягає в обґрунтуванні актуальності реалізації еколого-орієнтованого підходу в процесі професійної підготовки майбутніх соціальних працівників.

Методи. Аналіз, синтез, узагальнення, порівняння.

Результати. Lena Dominelli [2] визначає людину як таку, що розвивається під впливом біо-психосоціальних чинників. Сучасні економічні і екологічні кризи тісно взаємопов'язані. Їх можна подолати завдяки зміні моделей мислення сучасних людей. Таке мислення повинно бути соціально та екологічно справедливим. Проте, досвід розвинених країн свідчить, що люди, які проживають у країнах із високими соціальними стандартами мислять у своїй більшості егоїстично. Про це зауважують

американські дослідники В.Девід Стедман та Ла Вон Г. Льюїс у своїй праці «Наша Нестаріюча Конституція». Дослідники зазначають, що сучасне американське суспільство – це суспільство споживачів, людей, які вимагають дотримання їх прав, але часто забуваючи про свої обов'язки. «Майже всі з нас поспішають претендувати на пільги, але не всі хочуть виконувати зобов'язання. Ми стали нацією одержимих прав, забудькуватих обов'язків» [3]. В епоху достатку, дуже багато людей легко забувають, що всі гарні речі повинні бути оплачені кимось, або здобуті чиєюсь важкою працею. Дослідники приходять до висновку, що як тільки зростає загальний добробут у країні, погіршується почуття відповідальності у громадян і міцніє індивідуалізм.

Оскільки соціальна справедливість передбачає справедливий розподіл матеріальних і нематеріальних ресурсів між членами суспільства, в залежності від їх потреб, то розуміння найважливіших потреб, усвідомлення власних прав і обов'язків, розвиток справедливого мислення, формування відповідального ставлення до себе, інших людей та оточуючого середовища є вкрай важливими для соціального миру і стабільності сучасної людської спільноти та майбутніх поколінь.

Що загрожує соціальній справедливості, соціальному миру і стабільності? На нашу думку це ряд загроз, зокрема:

1. Демографічна ситуація в світі. Так, кількість народонаселення на планеті Земля із кожним роком зростає. Станом на кінець листопада 2019 року, сучасне світове населення становить більше 7,7 млрд. осіб. У 2019 році народилося більше 130 млн. осіб, а померло більше 50 млн. осіб. Тобто, спостерігаємо значний приріст населення, що обумовлює

автоматично збільшення використання природних відновних і невідновних ресурсів, збільшення викидів, відходів та продуктів життєдіяльності людини. Так, наприклад, щоденно людство використовує приблизно 380 млн МВт електроенергії, при цьому 310 млн МВт із них, з невідновних ресурсів, і тільки близько 70 млн. МВт із відновних ресурсів. У світі ведеться статистика скільки залишилося днів до виснаження запасів природного газу (57841), нафти (15890), вугілля (149000) тощо.

2. Екологічна криза. Тільки за один 2019 рік втрачено близько 5 млн гектарів лісів. Також втрачено більше як 6,5 млн гектарів землі через ерозію ґрунтів.

3. Продовольча безпека. У світі є 2 яскраво виражені тенденції у розподілі продуктів харчування. Одна частина населення перебуває на межі голодної смерті (уже сьогодні в світі голодує більше як 800 млн осіб.), у той же час більше як 1,6 млрд осіб переїдають і мають надмірну вагу, а близько 750 млн осіб страждають від ожиріння.

4. Зменшення запасів прісної води. Близько 800 млн. осіб в світі не мають доступу до безпечної питної води.

5. Втрата здоров'я. Збільшення викидів в атмосферу, нераціональне харчування, емоційна нестійкість, стреси, аморальний та нездоровий спосіб життя, зловживання алкоголем, наркотиками, тютюнопалінням – це невеликий перелік факторів, які вкрай негативно впливають на здоров'я сучасної людини, що в кінцевому рахунку призводить до інвалідності і потреби соціального захисту і забезпечення соціальних гарантій. Статистика свідчить, що рівень інвалідизації і смертності населення через суб'єктивні чинники надзвичайно високий (див. табл. 1).

Таблиця 1

Окремі показники смертності у 2019 році

№	Причина	Кількість осіб
1	Аборти	Більше 39 млн.
2	Інфекційні захворювання	Більше 12 млн
3	Рак	Більше 7,6 млн.
4	Куріння	Більше 4,6 млн
5	Алкоголь	Більше 2,3 млн
6	ВІЛ/СНІД	Більше 1,5 млн.
7	Аварії на транспорті	Більше 1,2 млн
8	Самогубства	Близько 1 млн

6. Зростання безробіття та зміна зайнятості населення. Оплачувана праця є основним джерелом прибутку сімей у всьому світі, показником матеріального благополуччя, економічної безпеки, рівності можливостей і людського розвитку. За даними Міжнародної організації праці [4, с. 5] в 2018 році чисельність населення працездатного віку в усьому світі, включаючи жінок і чоловіків у віці 15 років і старше, було 5,7 млрд осіб. 172 мільйони осіб були безробітними. 2,2 мільярда осіб (38,6 %) працездатного віку були поза межами робочої сили, в тому числі ті, хто займається освітою і неоплачуваною роботою по догляду, а 3,3 мільярда осіб (58,4%) були зайняті. При цьому 2 мільярда працівників зайняті в неформальному секторі. Крім того, багато працівників, зайнятих у неформальному секторі входять в число 55 відсотків світового населення, які не користуються будь-яким соціальним захистом. За прогнозами фахівців МОП до 2020 року кількість безробітних у світі збільшиться на 2 млн, що становитиме 174 млн. осіб [4, с. 2].

У зв'язку із прогнозованим ростом населення, екологічними кризами і викликами, зокрема глобального потепління, зменшення кількості прісної води та викидами в атмосферу МОП було запропоновано у 2013 році програму «Зелені робочі

місця». Окрім цього, було прийнято ряд документів, які покликані створювати умови для росту економіки, робочих місць за умов ведення екологічно чистого господарювання, наприклад «Конвенція про запобігання великим промисловим аваріям» 1993 (№ 174), Рекомендація 2017 року про гідну працю заради миру і стабільності (№ 205), Доповідь «Світова зайнятість та соціальні перспективи 2018: «Озеленення робочими місцями». У контексті нашого дослідження особливий інтерес становить Звіт Міжнародного бюро праці МОП «Світова зайнятість ...». У документі зазначено, що до 2030 року в усьому світі може бути створено двадцять чотири мільйони нових робочих місць, якщо буде запроваджена пропонувана політика сприяння екологічній економіці. Нові робочі місця можуть бути створені шляхом впровадження практики сталого розвитку в енергетичному секторі, включаючи зміни в енергетичній сфері, сприяння використанню електромобілів та підвищення енергоефективності будівель. Еко-системні послуги, включаючи очищення повітря та води, відновлення та удобрення ґрунтів, боротьба із шкідниками, захист від екстремальних погодних умов, сприяють веденню сільського господарства, рибальства, лісового господарства та туризму, де працюють 1,2 мільярда пра-

цівників. Фахівці переконані, що зелена економіка може дати можливість мільйонам людей подолати бідність та забезпечити покращення засобів до існування для себе та майбутніх поколінь. У звіті звучать заклики для урядів країн вжити невідкладних заходів для навчання працівників навичкам, які є необхідними для переходу до екологічно чистої економіки, та забезпечать їм соціальний захист, який сприяє переходу на нові робочі місця, сприяє запобіганню бідності та зменшує вразливість домогосподарств. Звіт закликає до синергії між політикою соціального захисту та охороною навколишнього середовища, що передбачає з одного боку підтримку доходів працівників, а з другого перехід до екологічної економіки [5].

У звіті йдеться про те, що для створення нових робочих місць екологічна стійкість має вирішальне значення. Так, «збільшення частоти та інтенсивності стихійних лих, обумовлених діяльністю людини, вже знизила продуктивність праці. Щорічно, в період з 2000 по 2015 рік стихійні лиха, викликані або посилені людством, привели до глобальних втрат у сфері зайнятості. Забігаючи вперед, прогнозоване збільшення температури повітря призведе до поширення теплового стресу, зменшуючи загальну кількість робочих годин і торкнеться, перш за все, працівників сільського господарства і країн, що розвиваються. Забруднення повітря, води і ґрунту, а також радіація негативно позначаються на здоров'ї працівників, доходах, продовольчій та паливній безпеці, а також на їх продуктивності. Цей негативний вплив може бути зменшено шляхом прийняття конкретних заходів, в тому числі заходів безпеки і гігієни праці, політики соціального захисту та інші дій, спрямованих на сталий розвиток» [6, с. 2].

У документів також зазначено, що «в даний час 1,2 мільярда робочих місць безпосередньо залежать від ефективного управління та стійкості оточуючого середовища, зокрема праця в сільському господарстві, рибальстві і лісівництві, що залежить від природних процесів, таких як очистка повітря і води, відновлення і удобрення ґрунту, запилення, боротьба з шкідниками, захист від штормів, повеней і сильних вітрів. Руйнування навколишнього середовища загрожує цим екосистемам і видам трудової діяльності, які залежать від них» [6, с. 2].

Важливим є те, що у Звіті запропоновано чотири шляхи підтримки населення і запобігання ризиків від переходу на екологічну економіку. Ці чотири шляхи являють собою синергію соціального захисту та екологічної стійкості, зокрема: захист від безробіття, програми грошової підтримки, державні програми зайнятості (PEP) і платежі за екосистемні послуги (PES). Схеми захисту від безробіття і програми грошової підтримки відіграють вирішальну роль в соціальному захисті працівників, які можуть втратити роботу, у зв'язку із переходом до екологічної стійкості, або внаслідок природнього стихійного лиха. Такі заходи полегшують перехід на нові екологічні робочі місця, особливо в поєднанні з розвитком навичок з працевлаштування або переселення.

L. Dominelli [2] у своїх працях ілюструє наслідки забруднення, в результаті промислового виробництва і як вони впливають на соціальну та екологічну сферу життя людей. Дослідниця також розкриває потенціал соціальних працівників у ліквідації наслідків стихійних лих. Також L. Dominelli акцентує на соціальних наслідках екологічних криз і їх впливу на міграцію та бідність населення. Вона зауважує, що міграція часто

обумовлена соціальними, економічними та екологічними кризами, які занадто довго сприймалися в якості побічних продуктів сучасного виробництва і споживання. В результаті голоду, злиднів і деградації навколишнього середовища люди мігрують в пошуках сприятливіших умов для життя. Також необхідно пам'ятати, що конкуренція за доступ до води, харчових продуктів, ґрунту, палива і простору для житла і призводить до напруженості як всередині окремих країн, так і між країнами та регіонами. Якщо ці конфлікти не будуть справедливо вирішуватися, тоді вони будуть виникати все частіше. Тут соціальна робота може відіграти важливу роль посередника. Дослідниця обґрунтовує модель зеленої соціальної роботи. Основною ідеєю даної моделі є встановлення чітких правил суспільства, які повинні бути досягнуті шляхом демократичних переговорів задля розробки *альтернативних форм виробництва, розподілу і споживання*. Для досягнення цієї мети необхідно застосовувати багаторівневий підхід, який дасть можливість людям досягти високих стандартів життя в справедливості і стійкості. У контексті своєї моделі соціальна робота розглядається в якості важливого учасника для створення потенціалу в громадах, а також в роботі з сім'ями, групами і окремими особами для досягнення соціальної і екологічної справедливості. L. Dominelli переконливо доводить, що екологічні та соціальні проблеми, більше ніж будь-коли, є глобальними проблемами, які не можуть бути вирішені на місцевому або національному рівні поодиночки. Швидше за все, вони повинні бути розглянуті в контексті багаторівневих підходів. І професія соціального працівника повинна відіграти свою роль в розробці і формуванні цієї точки зору.

На сьогодні у зарубіжних країнах є вже певний досвід впровадження ідей зеленої соціальної роботи у практику підготовки соціальних працівників. Так, наприклад, Т. Семигіна описує практику Е. Лукас-Дарбі щодо включення «зеленої теми» до семестрового курсу «Практична соціальна робота в громаді» для бакалаврів соціальної роботи. «Студенти готують свої «зелені» проекти як обов'язкове завдання в межах курсу. На думку дослідниці, включення охорони довкілля до курсу допомагає студентам зрозуміти важливість цієї теми та визначити свою роль, яку вони можуть вже зараз виконувати задля збереження довкілля. Авторка також наводить попередні дослідження, де визначено, що такі сфери як транспорт, постачання енергії, будівництво, зменшення кількості відходів, мають безпосередній вплив на клієнтів соціальної роботи... В межах курсу всі студенти мають обрати громаду, в якій працюватимуть, визначити в ній «зелену» проблему чи потребу, розробити план дій та практично допомогти втілити цей план за допомогою інструментів соціальної роботи» [8].

Висновки і перспективи.

Еколого-орієнтований підхід у професійній підготовці соціальних працівників передбачає формування у студентів спеціальності «Соціальна робота» ряду компетентностей, зокрема: 1) здатність усвідомлювати взаємозв'язок між складними життєвими обставинами людини (наприклад безробіття, безпліддя, інвалідність, захворювання тощо) і споживацьким ставленням до навколишнього середовища, його забруднення; 2) здатність здійснювати свою життєдіяльність на засадах сталого розвитку; 3) здатність навчати людей екологічному мисленню та формуванню екологічної культури; 4) здат-

ність допомагати людям розв'язувати їх складні життєві обставини базуючись на власних потенційних можливостях; 5) здатність організувати людей та приймати швидкі і правильні рішення в умовах надзвичайних лих і катастроф; 6) здатність здійснювати соціальний супровід та захист людей, які потерпіли від природніх катаклізмів, надзвичайних ситуацій, аварій та які проживають на забруднених територіях; 7) здатність забезпечувати організацію медичної, фізичної, психологічної та соціальної реабілітації для осіб, які постраждали внаслідок екологічних лих і втратили здоров'я; 8) здатність надавати первинну психологічну допомогу людям, які потерпіли від лих та катастроф; 9) здатність оцінювати та прогнозувати можливі негативні впливи діяльності людей чи промислових об'єктів на середовище життєдіяльності людей певної громади та протидіяти таким впливам, попереджати екологічні лиха в своєму регіоні; 10) здатність співпрацювати із екологічними громадськими організаціями та рухами.

References

1. Chernobyl: a catastrophe in numbers. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric->

[society/2005521-cornobilska-katastrofa-u-cifrah-infografika.html](https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2005521-cornobilska-katastrofa-u-cifrah-infografika.html)

2. Lena Dominelli. Green Social Work: From Environmental Crises to Environmental Justice, Cambridge, Polity Press, 2012, pp. 244.

3. W. David Stedman & La Vaughn G. Lewis, Editors (1987) Our Ageless Constitution. URL : <http://www.nccs.net/the-responsibility-of-citizens.php>

4. World Employment and Social Outlook 2018: Greening with jobs International Labour Office. Geneva: ILO, 2018. 189 p.

5. 24 million jobs to open up in the green economy. URL: https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/newsroom/news/WCMS_628644/lang--en/index.htm

6. World Employment and Social Outlook: Trends 2019 International Labour Office. Geneva: ILO, 2019. 122 p.

7. Mel Gray, John Coates, Tiani Hetheington. Environmental social work. London: Routledge, 2013, 360 p.

8. Semyhina T. (2018) Chomu sotsialna robota nabuvaie zelenoho koloru? [Why does social work greening?]. Visnyk Akademii pratsi sotsialnykh vidnosyn i turyzmu. 2. 11-27.

ECO-ORIENTED APPROACH IN THE TRAINING OF SOCIAL WORKERS

Sopivnyk I.V., Drachuk O.V.

Abstract. *The article substantiates the need to implement an environmentally-friendly approach in the process of training future social workers. Threats that may violate social stability are disclosed, in particular: the demographic situation in the world; environmental crisis; threats to food security; decrease in fresh water reserves; loss of health; rising unemployment and changing employment. The analysis of the Reports of the International Labor Organization «World Employment and Social Outlook 2018: Greening with jobs». The competencies that a modern social worker must have in order to implement professional green social work are highlighted.*

Key words: *vocational training of social workers, social protection of the population, environmental-friendly approach, environmental social work, green social work.*